

Κωστής Κοκκινόφτας

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Η ΛΑΪΚΗ ΕΥΣΕΒΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΟΥ ΚΥΚΚΟΥ

Κέντρο αναφοράς της Ιεράς Μονής Κύκκου είναι η θαυματουργός Εικόνα της Παναγίας, η οποία, κατά την παράδοση, είναι έργο του Αποστόλου Λουκά, γεγονός που της προσδίδει ιδιαίτερη αξία. Μεταφέρθηκε στην Κύπρο στα τέλη του 11ου αιώνα από την Κωνσταντινούπολη, όπου φυλασσόταν στο αυτοκρατορικό παλάτι, οπότε ιδρύθηκε η Μονή Κύκκου με την οικονομική συμβολή του αυτοκράτορα Αλέξιου Α΄ Κομνηνού (1081-1118), και έκτοτε συνδέεται με πλήθος εκκλησιαστικών και λαογραφικών παραδόσεων.

Η Εικόνα είναι καλυμμένη με σκέπη, πάνω στην οποία είναι κεντημένη παράσταση στον γνωστό εικονογραφικό της τύπο, και παραμένει αθέατη, ακολουθώντας την ιερή συνήθεια, που καθιερώθηκε για τις ιστορικές και θαυματουργές εικόνες. Ωστόσο, ανάμεσα στον λαό επικράτησαν διάφορες παραδόσεις για τον λόγο που είναι σκεπασμένη, όπως επειδή έτσι το θέλησε ο αυτοκράτορας για να μην μπορεί κανείς να τη δει πλέον, αφού ο ίδιος δεν θα την ξανάβλεπε, μετά από τη μεταφορά της στην Κύπρο¹. Αναφέρθηκε επίσης ότι αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι οι πιστοί, λόγω των αμαρτιών τους, θεωρούσαν ότι δεν ήταν άξιοι να αντικρίσουν την Εικόνα, που ήταν έργο του Αποστόλου Λουκά και ευλογημένη από την ίδια τη Θεοτόκο². Οποσδήποτε, όμως, το γεγονός ότι είναι καλυμμένη συνδέεται με τον αυξημένο σεβασμό και παρακινεί σε προσευχή και συναισθήματα ευλαβείας³. Επικράτησε δε ανάμεσα στον λαό η πεποίθηση, ότι όποιος θα επιχειρούσε να την αποκαλύψει θα τιμωρείτο με τύφλωση ή και με θάνατο⁴. Αναφέρονται δε στην ιστορία της δύο περιπτώσεις, που

1. Γεώργιου Παπαχαραλάμπους, «Παραδόσεις διά την Παναγίαν του Κύκκου», *Λαογραφική Κύπρος* 11-12 (1974) 52.

2. Φίλιππου Γεωργίου, *Ειδήσεις Ιστορικά περί της Εκκλησίας της Κύπρου*, Αθήνα 1875, σ. 39.

3. Τιμόθεου Θέμελη, «Αι επωνυμίας της Παναγίας εν Κύπρω», *Νέα Σιών* 21 (1926) 663.

4. Άννας Μαραγκού (επιμ.), *Magda Ohnefalsch - Richter: Ελληνικά Ήθη και Έθιμα στην Κύπρο*, Λευκωσία 1994, σ. 52 [= Κωστή Κοκκινόφτα, «Περιηγητές και συγγραφείς για τη Μονή Κύκκου (1888-1895)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 11 (2016) 364].

επιχειρήθηκε να αποκαλυφθεί, μία από τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας (1688-1710) Γεράσιμο το 1699, και μία από τον λόγιο Ιερομόναχο Ιωάννη από τη Ρόδο, το 1776. Αμφότεροι, όμως, «τιμωρήθηκαν» για τη βέβηλη πράξη τους, με τύφλωση ο πρώτος και αλαλία και συγκλονισμό ο δεύτερος, και θεραπεύτηκαν μόνο όταν ζήτησαν συγχώρεση από τη Θεοτόκο⁵.

Η Αγία Εικόνα με το πέρασμα του χρόνου απέκτησε παγκύπρια φήμη και σεβασμό, γεγονός που συνέτεινε, ώστε χιλιάδες προσκυνητές να καταφεύγουν στη Χάρη της, για να ενισχυθούν πνευματικά, ή να αιτηθούν τη βοήθειά της, για να ξεπεράσουν ένα ιατρικό ή άλλο πρόβλημά τους. Για τον λόγο αυτό η λαϊκή ευσέβεια τη συνέδεσε με πολλούς θρύλους και παραδόσεις, όπως τις σχετικές με τα σκυμμένα πεύκα στο παρακείμενο δάσος, που υποκλίθηκαν στο πέρασμά της και έμειναν από τότε «γονατιστά», καθώς και τα κογχύλια, τα οποία με θαυμαστό τρόπο βγήκαν από τη θάλασσα και τη συνόδευσαν στην πορεία από το Καραβοστάσι προς τον Κύκκο, ύστερα από την άφιξή της από την Κωνσταντινούπολη⁶.

Με το πέρασμα του χρόνου, και ειδικά κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, οπότε διαδόθηκε ευρέως ο εικονογραφικός της τύπος, τόσο στην Κύπρο, όσο και στο εξωτερικό, και ειδικά στη Μικρά Ασία και στις ελληνικές κοινότητες της Αιγύπτου⁷, η Παναγία του Κύκκου απέκτησε σημαντική αίγλη με αποτέλεσμα οι πιστοί να την επικαλούνται με τις εκφράσεις «Παναγία του Κύκκου μου» και «Παναγία μου Κυκκώτισσά μου», τόσο στις χαρές, όσο και

5. Για τα δύο αυτά περιστατικά βλ. Εφραίμ Αθηναίου, *Η περιγραφή της Σεβασμίας και Βασιλικής Μονής του Κύκκου*, Βενετία 1751, σ. 42 (με τον Πατριάρχη Γεράσιμο)· Του ιδίου, *Η περιγραφή* (1817), ό.π., σ. 66-68· Του ιδίου, *Η περιγραφή* (1819), ό.π., σ. 52-54 (με τον Ιερομόναχο Ιωάννη).

6. Άνθιμου Πανάρετου, *Η Δενδρολατρεία από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα*, Λευκωσία 1969, σ. 21-23· Α. Μαραγκού (επιμ.), *Magda Ohnefalsch - Richter: Ελληνικά Ήθη και Έθιμα στην Κύπρο*, ό.π., σ. 56 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Περιηγητές και συγγραφείς για τη Μονή Κύκκου (1888-1895)», ό.π., σ. 367].

7. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η εθνική, πνευματική και κοινωνική προσφορά της Ιεράς Μονής Κύκκου», στον τόμο: Αγαμέμνονα Τσελίκα - Στυλιανού Περδίκη (επιμ.), *Ιερά Μονή Κύκκου, Εικών ανεσπέρου φωτός*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ιεράς Μονής Κύκκου, Αθήνα 2010, σ. 269-270· Του ιδίου, «Η Μονή Κύκκου προσκυνηματικό κέντρο των Ελλήνων κατοίκων της Μικράς Ασίας και της Αιγύπτου», *Ενατενίσσεις* 30 (2018) 116-122.

στις λύπες τους⁸. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, ήδη από τα μέσα του 18ου αιώνα, ακόμη και οι «εθνικοί», δηλαδή οι Οθωμανοί κάτοικοι της Κύπρου, συνήθιζαν να επικαλούνται την Παναγία του Κύκκου στις εκδηλώσεις τους⁹.

Ο μεγάλος αυτός σεβασμός των πιστών προς την Αγία Εικόνα και οι εκδηλώσεις λαϊκής λατρείας, που επεδείκνυαν, δεν διέφυγε της προσοχής των ξένων περιηγητών στο νησί, όπως του Άγγλου Γουίλιαμ Τέρνερ, το 1815. Ανάμεσα στα άλλα ο Τέρνερ κατέγραψε στο οδοιπορικό του τη βαθιά πεποίθησή των πιστών για την άμεση ανταπόκρισή της στις παρακλήσεις τους, καθώς και το δέος, που ένιωθαν ενώπιόν της, οπότε για να προσκυνήσουν έκαναν μεγάλες μετάνοιες, έως και είκοσι φορές¹⁰.

Μοναδικοί μάρτυρες της αγάπης και του σεβασμού αυτού είναι τα πολλά αφιερώματα προς τη Χάρη της, το κάθε ένα από τα οποία εξιστορεί θαυμαστή επέμβασή της για τη σωτηρία από κάποιο κίνδυνο, ή τη θεραπεία από σωματική ή ψυχική ασθένεια. Για παράδειγμα, σχετική επιγραφή σε γλώσσα ξιφία, που βρίσκεται δίπλα από την Αγία Εικόνα, πληροφορεί για το θαύμα που έγινε στις 15 Οκτωβρίου 1718, όταν η Θεοτόκος έσωσε από βέβαιο πνιγμό όσους βρίσκονταν σε πλοίο που κινδύνευε. Όπως αναφέρεται, ένας μεγάλος ξιφίας κτύπησε τη μέρα αυτή με το ρύγχος του το πλοίο και δημιούργησε ρήγμα, με

8. Τ. Θέμελη, «Αι επωνυμίας της Παναγίας εν Κύπρω», *ό.π.*, σ. 663· Γλαύκου Χρίστη, «Δύο Κυπριώτικες παραδόσεις για την Παναγία του Κύκκου», *Κυπριακά Χρονικά* 10 (1934) 209.

9. Εφραίμ Αθηναίου, *Η περιγραφή* (1751), *ό.π.*, σ. 39.

10. Αντρου Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ. Γ', Λευκωσία 1995, σ. 1092 [= Κωστή Κοκκινόφτα, «Χρονικογράφοι, συγγραφείς και περιηγητές για τη Μονή Κύκκου (15ος αι.-1878)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 9 (2010) 72].

αποτέλεσμα να εισέλθουν νερά και να κινδυνέψει να βυθιστεί. Τότε οι ταξιδιώτες επικαλέστηκαν την Παναγία του Κύκκου, και πράγματι έγινε το θαύμα και σώθηκαν¹¹.

Παρόμοια επίκληση από ταξιδιώτες στη θάλασσα αναφέρεται και στο «Άσμα των προσκυνητών», που ανάγεται στα μέσα του 19ου αιώνα και στο οποίο ο λαϊκός στιχουργός τους παρουσιάζει να επικαλούνται την Αγία Εικόνα για να τους σώσει από πνιγμό, και υπόσχονται να εργαστούν δύο χρόνια στη Χάρη της: «Κυρία μου του Κύκκου, και να γλυτώσουμε / να ῥτουμεν εις τη χάριν σου να προσκυνήσουμε, / να ππέσωμεν ομπρός του να γοντατίσουμε / και έως δυο χρόνια να σου δουλεύουμεν»¹².

Κατά την περίοδο αυτή η Αγία Εικόνα συνδέθηκε ειδικά για τον τερματισμό της ανομβρίας, η παρατεταμένη διάρκεια της οποίας απειλούσε με αφανισμό τον τόπο. Η βροχοποιός αυτή δύναμη της Αγίας Εικόνας ήταν ευρέως διαδεδομένη τουλάχιστον από την περίοδο της Ενετοκρατίας, όπως μαρτυρείται σε έγγραφο των αρχών της δεκαετίας του 1550, όπου η Μονή του Κύκκου αποκαλείται «Αγία Μαρία της Βροχής»¹³. Μάλιστα, από την περίοδο αυτή η Εικόνα λιτανευόταν στο νησί, οπότε αναπέμπονταν δεήσεις για βροχόπτωση, όπως αναφέρεται από τον ανώνυμο στιχουργό του «Θρήνου της Κύπρου» στην περιγραφή

11. «Κατά τό 1718 ἔτος τήν 15ην τοῦ μηνός Ὀκτωβρίου πλοῖον ἔπλεεν ἀπό τῆς Ἀλυκῆς πρὸς τόν Ἀπόστολον Ἀνδρέαν, ὅποτε εἰς τό μέσον τῆς νυκτός, κῆτος μέγα, ξιφίας λεγόμενον, κτυπώντας τό πλοῖον κατά τήν πλευράν, τό ἐπλήγωσε καί εὐθέως ἐχύθη ἡ θάλασσα μέσα, ὅπου σχεδόν ἐγέμισεν ὅλον τό πλοῖον καί ἐκόντευε νά ἀφανισθῆ, οἱ δ' εὐρισκόμενοι, βλέποντες τό γινόμενον, φοβηθέντες καί ἀφέντες μεγάλην φωνήν μέ πόθον, Παναγία τοῦ Κύκκου βοήθησαν ἡμᾶς, ὧ τοῦ θαύματος, ἐσώθη τό πλοῖον». Βλ. Ηγουμένου Κύκκου Χρυσοστόμου, *Ἡ Ἱερά Βασιλική καί Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου*, Κύπρος 1969, σ. 27.

12. Αθανάσιου Σακελλάριου, *Τα Κυπριακά*, τ. Β', Αθήνα 1891, σ. 121. Δεύτερη παραλλαγή του άσματος δημοσιεύτηκε από τον Θεόδωρο Παπαδόπουλλο, «Το άσμα των πνιγέντων προσκυνητών», *Κυπριακαί Σπουδαί* 37 (1973) 116.

13. Ζιλ Γκριβώ, «Ἡ Ἱερά Μονή Κύκκου καί τα εισοδήματά της, στα 1553», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ἱεράς Μονῆς Κύκκου* 1 (1990) 65.

των γεγονότων της κατάληψης του νησιού από τους Τούρκους, το 1571¹⁴. Το έθιμο αυτό συνεχίστηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και στα πρώτα της Αγγλοκρατίας, οπότε αναφέρεται ότι πραγματοποιήθηκαν πολλές τέτοιες λιτανείες¹⁵.

Η πρώτη μαρτυρία, που έχουμε για τη λιτάνευση της εικόνας της Παναγίας του Κύκκου, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, προέρχεται από οθωμανικό έγγραφο, που φυλάσσεται στο αρχείο της Μονής και χρονολογείται στα τέλη του 16ου αιώνα¹⁶. Με αυτό ο τότε αναπληρωτής διοικητής της Κύπρου διατάζει τους τοπικούς αξιωματούχους να μην παρεμποδίζουν την περιφορά της Αγίας Εικόνας στα χωριά, αφού παρόμοιες λιτανείες σε καιρό ξηρασίας γίνονταν και προηγουμένως. Από σχετικά έγγραφα, που επίσης φυλάσσονται στο ίδιο αρχείο, όπως και από ενθυμήσεις σε βιβλία ναών διαφόρων χωριών, ή και από άλλες πηγές, πληροφορούμαστε για τη συχνή λιτάνευσή της κατά τη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα, γεγονός το οποίο μαρτυρεί, ανάμεσα στα άλλα, και το πρόβλημα ανομβρίας, που υπήρχε στο νησί. Ακόμη, πολλοί ξένοι περιηγητές αναφέρονται στο έθιμο της λιτάνευσής της, τόσο στην παρακείμενη τοποθεσία στη Μονή «Θρονί της Παναγίας», όσο και στα χωριά και τις πόλεις του νησιού, και διασώζουν πολλές πληροφορίες για τις σχετικές εκδηλώσεις λαϊκής ευσέβειας. Ο δε Ρώσος μοναχός Βασίλειος Μπάρσκυ αναφέρει, το 1735, ότι, όπως είχε

14. «Τοῦ Κύκκου τό εἰκόνισμαν, μοναστήριν πρωτᾶτον, / ἁγίου Λουκᾶ εὐαγγελιστοῦ ἦτανε ζωγραφιά του, / ἄλλη τῆς Τροοδίτισσας καί ἡ τῆς Τρικουκκίας, / ποῦ τέξ ἐβγάλλαν πάντοτες καιρόν τῆς ἀνεδρίας / καί κάμνασιν παράκλησες ἀπ' ὄλον τό νησσίν μας / καί ἴδιδεν ὁ Κύριος βροχὴν καί ἴστελλεν τήν ζωὴ μας». Βλ. Σίμου Μενάρδου, *Τοπωνυμικαί και Λαογραφικαί Μελέται*, επιμ. Μενέλαου Χριστοδούλου, Λευκωσία 1970, σ. 300. Επίσης βλ. Θεόδωρου Παπαδόπουλου, «Ο Θρήνος της Κύπρου», *Κυπριακαί Σπουδαί* 44 (1980) 35-36, όπου παρατίθεται μία δεύτερη παραλλαγή του ἄσματος.

15. Γενικά, για τη λιτάνευση της Αγίας Εικόνας στο νησί βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η περιφορά της Αγίας Εικόνας στην Κύπρο», *Κυκκώτικα Μελετήματα*, τ. Α', Λευκωσία 1997, σ. 11-49. Του ιδίου, «Η ανομβρία στην Κύπρο και η εικόνα της Παναγίας του Κύκκου», *Ενατενίσεις* 4 (2008) 18-21. Του ιδίου, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, Λευκωσία 2011, σ. 9-23. Του ιδίου, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1878-1911)*, Λευκωσία 2014, σ. 9-18.

16. Βλ. Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Οθωμανικά Έγγραφα 1572-1839*, τ. Δ', Λευκωσία 1993, σ. 2093.

πληροφορηθεί από τους ίδιους τους Κυκκώτες μοναχούς, στις περιόδους ανομβρίας ανέβαζαν την Εικόνα στο «Θρονί», όπου τελούσαν παράκληση και αποκάλυπταν το πρόσωπό της στον ουρανό, οπότε και έπεφτε άφθονη βροχή¹⁷.

Ας σημειωθεί ότι σε μία τουλάχιστον περίπτωση, στα μέσα του 17ου αιώνα, η λιτάνευση της Αγίας Εικόνας πραγματοποιήθηκε όχι για βροχόπτωση, αλλά για προστασία από τις ακρίδες, που επέδραμαν και κατέστρεφαν τον τόπο. Η σχετική μαρτυρία παρατίθεται από τον Ολλανδό περιηγητή Κορνήλιο Βαν Μπρουν, ο οποίος αναφέρει ότι, το 1668, το νησί είχε κατακλυστεί από μεγάλο αριθμό ακρίδων, που δημιουργούσαν με το πέταγμά τους μαύρο σύννεφο, από το οποίο με δυσκολία διέρχονταν οι ακτίνες του ήλιου. Τότε, όπως αναφέρει, έγινε λιτάνευση της Αγίας Εικόνας, που είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την εμφάνιση κάποιου είδους πουλιών, παρόμοιων με τους χαραδριούς, τα οποία καταβρόχθισαν τις ακρίδες σε μεγάλες ποσότητες και σώθηκε ο τόπος¹⁸.

Από τις λιτανείες της Αγίας Εικόνας, που γίνονταν στο νησί για τον τερματισμό της ανομβρίας, σώζεται περιγραφή για τη μεγαλειώδη πομπή μεταφοράς της από τη Μονή Κύκκου στη Λευκωσία, το 1887, και τις συγκινητικές εκδηλώσεις λαϊκής ευσέβειας των πιστών στα χωριά από όπου διερχόταν. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, ύστερα από την τέλεση της θείας λειτουργίας στο καθολικό της Μονής, η Εικόνα τοποθετήθηκε σε ειδική ξύλινη έδρα, που είχε τέσσερις λαβές, ώστε να μπορούν οι μοναχοί να τη μεταφέρουν. Στη συνέχεια η πομπή ξεκίνησε για τη Λευκωσία με επικεφαλής έφιππο μοναχό με σήμαντρο, το οποίο κτυπούσε κατά διαστήματα, ειδοποιώντας έτσι τους πιστούς ότι πλησίαζε στα χωριά τους. Ακολουθούσαν δόκιμοι της Μονής, οι οποίοι κρατούσαν τα άγια εξαπτέρυγα, καθώς και Ιεροδιάκονοι με τους θυμιατούς. Γύρω από την Εικόνα περπατούσαν οι ψάλτες και οι Ιερομόναχοι και στη συνέχεια ακολουθούσε πλήθος κόσμου με αναμμένα κεριά. Η πορεία διήρκεσε μερικές ημέρες και η πομπή διήλθε από πολλά χωριά, όπου, όταν πλησίαζε, οι

17. Α. Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ. Β', ό.π., σ. 696 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Χρονικογράφοι, συγγραφείς και περιηγητές για τη Μονή Κύκκου (15ος αι.-1878)», ό.π., σ. 56].

18. Α. Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ. Β', ό.π., σ. 654 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Χρονικογράφοι, συγγραφείς και περιηγητές για τη Μονή Κύκκου (15ος αι.-1878)», ό.π., σ. 50].

κάτοικοι κτυπούσαν πανηγυρικά την καμπάνα των ναών και την υποδέχονταν γονυπετείς. Ακολούθως ετελείτο παράκληση προς τη Θεοτόκο και η πορεία συνέχιζε προς τη Λευκωσία. Σύμφωνα με όσα αναφέρονται, μόλις οι μοναχοί με την Εικόνα εισήλθαν στον ναό του Μετοχίου Άγιος Προκόπιος, άρχισε να βρέχει καταρρακτωδώς¹⁹.

Βέβαια το έθιμο της λιτάνευσης θαυματουργών εικόνων συνέβαινε σε τοπικό επίπεδο σε κάθε περιοχή της Κύπρου, ιδίως σε περιόδους επιδημιών, αλλά μόνο η εικόνα της Παναγίας του Κύκκου περιφερόταν σε ολόκληρο το νησί. Συνδεόταν δε με το έθιμο της «νημάτωσης», δηλαδή του περισχοινισμού της εκκλησίας κάθε κοινότητας, της οποίας οι κάτοικοι συμμετείχαν στη λιτάνευση, αφού θεωρούσαν ότι έτσι «έδεναν» το κακό. Όταν δε το πρόβλημα, που τους απασχολούσε, είχε αίσιο τέλος, το νήμα παρεδίδετο σε κηροποιό και τα κεριά και οι λαμπάδες, που κατασκευάζονταν, χαρίζονταν στον ναό²⁰.

Η φήμη της Αγίας Εικόνας και τα πολλά θαύματα που επιτελεί, λόγω της θείας Χάριτος που την περιβάλλει, συνέτεινε, ώστε εκατοντάδες προσκυνητές να επισκέπτονται τη Μονή, παρά το γεγονός ότι η δύσβατη διαδρομή, που έπρεπε κάποιος να ακολουθήσει, καθιστούσε ένα τέτοιο ταξίδι, τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, πολυήμερο και επίπονο²¹. Μαζική προσέλευση πραγματοποιείτο ιδίως κατά την πανήγυρή της, στη γιορτή της Γεννήσεως της Θεοτόκου, στις 8 Σεπτεμβρίου, οπότε συγκέντρωνε μεγάλο αριθμό πιστών, όπως στα τέλη του 19ου αιώνα, που ανερχόταν στις δεκατρείς χιλιάδες, αριθμός εξαιρετικά μεγάλος σε σύγκριση με τον ελληνικό πληθυσμό του νησιού, που ανερχόταν στις 180 χιλιάδες περίπου²². Μέχρι τότε οι προσκυνητές χρησιμοποιούσαν για τη μετάβασή τους

19. Ηγουμ. Κύκκου Χρυσοστόμου, *Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου*, ό.π., σ. 114· Αγνής Μιχαηλίδου, *Χώρα, η παλιά Λευκωσία*, Λευκωσία 1985, σ. 201.

20. Νεοκλή Κυριαζή, «Δημώδης Κυπριακή Ιατρική», *Κυπριακά Χρονικά* 4 (1926) 34-35.

21. Θεοχάρη Σταυρίδη, «Διαδρομές προσκυνητών και περιηγητών προς τη Μονή Κύκκου τον 18ο και 19ο αιώνα», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 8 (2008) 171-172.

22. «Η πανήγυρις Κύκκου», *Σάλπιγξ*, 13.9.1898 [= Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899)*, Λευκωσία 1999, σ. 282]. Σύμφωνα με τις επίσημες απογραφές του 1891 και του 1901 ο συνολικός πληθυσμός της Κύπρου, Ελλήνων και Τούρκων, ήταν 209.286 και 237.022, αντιστοίχως. Βλ. Άντρου Παυλίδη, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου*, τ. Δ', Λευκωσία 1993, σ. 249.

ζώα, όπως οι κάτοικοι του χωριού της Μεσαορίας Λύση, οι οποίοι πραγματοποιούσαν ταξίδι συνολικής διάρκειας οκτώ ημερών, για να παραστούν στην πανήγυρη²³. Στα μεταγενέστερα χρόνια βέβαια γινόταν χρήση αυτοκινήτου, αφού είχαν στο μεταξύ κατασκευαστεί δρόμοι, που διευκόλυναν κατά πολύ το ταξίδι.

Σύμφωνα με τις σχετικές μαρτυρίες, η πανήγυρη ήταν η πολυπληθέστερη στο νησί και κατά τη διάρκειά της διεξάγονταν πράξεις οικονομικών συναλλαγών από υπαίθριους πωλητές, καθώς και ανταλλακτικό εμπόριο γεωργικών προϊόντων. Για παράδειγμα από το Παλαίκυθρο μετέφεραν προϊόντα των πεδινών περιοχών, όπως σιτάρι και πουργούρι, και τα αντάλλασσαν με αντίστοιχα της ορεινής Κύπρου, δηλαδή με «σουτζούκκο», «κκιοφτέρια», καρύδια, σταφίδες και άλλα²⁴. Όπως διασώθηκε σε δημοσιεύματα του κυπριακού τύπου των πρώτων χρόνων της Αγγλοκρατίας, οι πανηγυριστές προέρχονταν, τόσο από παρακείμενα, όσο και από μακρινά χωριά, όπως της Μεσαορίας και της Καρπασίας. Πολλοί δε από αυτούς διανυκτέρευαν στους γύρω λόφους, αφού οι ξενώνες της Μονής δεν επαρκούσαν για τη φιλοξενία τους. Αναφέρεται ακόμη, ότι κατά την παραμονή της γιορτής οι πανηγυριστές διασκεδάζαν με φαγοπότι από ψητά κρέατα και με χορούς και δημοτικά τραγούδια μέχρι τις

23. Σάββα Ξυστούρη, *Η κομόπολη της Λύσης*, Λευκωσία 1980, σ. 131.

24. Παναγιώτας Κυπριανού, *Λαογραφικά του Παλαϊκύθρου*, Λευκωσία 1992, σ. 12.

βραδινές ώρες. Ακολούθως ξεκουράζονταν μέχρι τις τρεις το πρωί, που κτυπούσαν οι μεγάλες καμπάνες, για να προσέλθουν στον ναό για τον όρθρο και τη θεία λειτουργία²⁵.

Μαζική προσέλευση πιστών, όμως, συνέβαινε και σε άλλες περιόδους, όπως μαρτυρεί ο Γάλλος αρχιτέκτονας Εντμόν Ντουτουά, ο οποίος το Πάσχα του 1862 επισκέφθηκε τη Μονή Κύκκου, όπου συνάντησε μεγάλο αριθμό προσκυνητών από την Κύπρο και τη Μικρά Ασία²⁶. Σύμφωνα με σχετικά δημοσιεύματα, το ίδιο συνέβαινε και στα μεταγενέστερα χρόνια, όπως για παράδειγμα κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα²⁷.

25. Ενδεικτικά βλ. «Πανήγυρις Κύκκου», *Φωνή της Κύπρου*, 22/5.10.1907· «Η πανήγυρις της Κύκκου», *Φωνή της Κύπρου*, 20/3.10.1908 [= Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1900-1911)*, Λευκωσία 2002, σ. 481-482, 528-530]· «Η πανήγυρις εις την Ιεράν Μονήν Κύκκου. Η παρουσία του εντίμου Προξένου της Ελλάδος», *Κυπριακός Φύλαξ*, 15.9.1915· «Η εορτή των Γενεθλίων της Θεοτόκου εν Κύκκω», *Ελευθερία*, 16/29.9.1917 [= Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, Λευκωσία 2004, σ. 329-330, 534-535]· «Η πανήγυρις της Παναγίας Κύκκου», *Ελευθερία*, 11/24.9.1921· «Η πανήγυρις Κύκκου», *Ελευθερία*, 10/23.9.1922· «Εκ Κάμπου. Η πανήγυρις της Κύκκου», *Φωνή της Κύπρου*, 14.9.1929 [= Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1921-1930)*, Λευκωσία 2006, σ. 161, 484-485]. Επίσης βλ. Ά. Μαραγκού (επιμ.), *Magda Ohnefalsch - Richter: Ελληνικά Ήθη και Έθιμα στην Κύπρο*, ό.π., σ. 52-54 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Περιηγητές και συγγραφείς για τη Μονή Κύκκου (1888-1895)», ό.π., σ. 364].

26. Ρίτας Σεβέρη - Lucie Bonato, *Στο ωραιότερο μονοπάτι του κόσμου. Ο Edmond Duthoit και η Κύπρος*, Λευκωσία 1999, σ. 94 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Χρονικογράφοι, συγγραφείς και περιηγητές για τη Μονή Κύκκου (15ος αι.-1878)», ό.π., σ. 79].

27. «Το Πάσχα εις τας Μονάς. Εις Κύκκον», *Κυπριακός Φύλαξ*, 19.4.1916· «Η πανήγυρις του Πάσχα εις Κύκκον», *Κήρυξ*, 7.4.1917· «Εκ Κύκκου», *Ελευθερία*, 8/21.4.1917· «Το Πάσχα εις Κύκκον», *Φωνή της Κύπρου*, 5/18.5.1918 [= Κ. Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, ό.π., σ. 345, 511-512, 561].

Πολύ περισσότεροι, όμως, ήταν οι πιστοί, οι οποίοι προσέρχονταν στη γιορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου, στις 15 Αυγούστου²⁸, οπότε επίσης τελείτο μεγάλη εμποροπανήγυρη, παρόμοια με αυτήν της 8ης Σεπτεμβρίου. Ευνοούσε γι' αυτό και η ανάπαυλα που μεσολαβούσε από τις διάφορες αγροτικές εργασίες, με αποτέλεσμα να συνδυάζεται η θρησκευτική διάσταση της γιορτής με την ψυχαγωγία. Σύμφωνα με σχετικές περιγραφές, σε παρακείμενους χώρους, όπως και κατά την πανήγυρη της 8ης Σεπτεμβρίου, εμποροπανηγυριστές έστηναν καλύβες και λειτουργούσαν υπαίθρια καφενεία και λουκουμάδικα, καθώς και εμπορικά μικρομάγαζα. Το δε βράδυ κάθονταν σε κοινό τραπέζι, ενώ μουσικοί έπαιζαν διάφορους σκοπούς με την αυθόρμητη συμμετοχή τραγουδιστών και χορευτών²⁹.

Σε αμφότερες τις πανηγύρεις, όπως και σε πολλές άλλες περιστάσεις, προσέρχονταν στη Μονή και ποιητάρηδες, οι οποίοι εξιστορούσαν, κυρίως, θαύματα της Παναγίας του Κύκκου, που συγκινούσαν με την όλη πλοκή τους. Από σχετική καταγραφή είναι γνωστοί είκοσι δύο τίτλοι τέτοιων ασμάτων, που εκδόθηκαν μεταξύ των ετών 1937-1964, από τους Χαράλαμπο Άζινο, Λεωνίδα Καραφωδιά, Ανδρέα Μαμπούρα, Αριστοτέλη Νικολάου και

28. Όπως για παράδειγμα οι κάτοικοι του χωριού της Πάφου Πραιτώρι, οι οποίοι συνήθιζαν να μεταβαίνουν στη Μονή κατά τη γιορτή αυτή. Βλ. Ανδρέα Σταυριανού, *Το Πραιτώρι της Πάφου της Κύπρου*, Κύπρος 1993, σ. 85-86.

29. «Η πανήγυρις εν τη Ιερά Μονή Κύκκου», *Πατρίς*, 29/7.9.1909 [= Κ. Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1900-1911)*, ό.π., σ. 544-545]. «Πανήγυρις εις Κύκκον», *Ελευθερία*, 24/6.9.1919 [= Κ. Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, ό.π., σ. 624-625]. «Η πανήγυρις εις την Ιεράν Μονήν Κύκκου», *Πάφος*, 6.9.1923 [= Κ. Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1921-1930)*, ό.π., σ. 243-244].

Αναστάση Παναγή³⁰. Οι ποιητάρηδες αυτοί απαγγέλλαν επίσης άσματα, τόσο στην πανήγυρη, όσο και σε διάφορες εκδηλώσεις στα χωριά και τις πόλεις του νησιού, που αφορούσαν διάφορες άλλες πτυχές της ιστορίας της Μονής, όπως για παράδειγμα τα σχετικά με την ίδρυσή της³¹, ή τις εθνικές δραστηριότητές της³².

Εκτός από το ανωτέρω ποιητάρικο άσμα, απαγγελλόταν σε κάθε ευκαιρία, κυρίως από γυναίκες, και το «Άσμα εις την Υπεραγίαν Θεοτόκον του Κύκκου», το οποίο αποτελείται από ένα μωσαϊκό διαφόρων επεισοδίων με κοινό χαρακτηριστικό τη θαυματουργική παρέμβαση της Θεοτόκου και τη σωτηρία της Μονής από δολιοφθορά. Πρωτοδημοσιεύτηκε από άδηλη πηγή, το 1891, από τον Αρκάδα Αθανάσιο Σακελλάριο, ο οποίος υπηρέτησε ως Σχολάρχης στη Λάρνακα μεταξύ των ετών 1849-1854³³. Την ίδια περίοδο καταγράφηκαν επίσης άλλες δύο παραλλαγές του από τον λόγιο δικαστικό Χρήστο Παπαδόπουλο από τη Νικομήδεια, οι

30. Θεοχάρη Σταυρίδη, «Η Ιερά Μονή Κύκκου στη λαϊκή θρησκευτική ποίηση της Κύπρου», στον τόμο: Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου - Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών (έκδ.), *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου Θρησκευτικής Ποίησης της Κύπρου*, Λευκωσία 2003, σ. 177-180. Επίσης βλ. Κωνσταντίνου Γιαγκουλλή, *Οι ποιητάρηδες της Κύπρου*, Λευκωσία 2005, σ. 233, 276, 291, 232, 340, 359-365, 367, 371, 386, 447 (αρ. 177, 566, 688, 1035, 1123, 1307, 1312, 1319-1320, 1324, 1334, 1336-1337, 1340, 1343, 1347, 1362, 1364, 1372-1373, 1396-1397, 1440, 1577, 2146), όπου παρατίθενται οι τίτλοι διαφόρων ασμάτων με θαύματα, που επετέλεσε η Παναγία του Κύκκου.

31. Κ. Γιαγκουλλή, *Οι ποιητάρηδες της Κύπρου*, ό.π., σ. 246, 266, 268, 304, 424 (αρ. 321-322, 502, 800, 1944). Για σχόλια γύρω από το περιεχόμενο ενός τέτοιου άσματος βλ. Του ιδίου, «Ο ποιητάρης Αναστάσης Γρίβας», *Λαογραφική Κύπρος* 2 (1971) 89-93.

32. Κ. Γιαγκουλλή, *Οι ποιητάρηδες της Κύπρου*, ό.π., σ. 392 (αρ. 1642). Για το ποιητάρικο αυτό άσμα βλ. Του ιδίου, *Corpus Κυπριακών Διαλεκτικών Ποιητικών Κειμένων*, τ. Β', *Πολεμικά Τραγούδια (1893-1974)*, Λευκωσία 1999, σ. 503-505 [= «Ο Εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ (1955-1959) μέσα από τις ταπεινές φυλλάδες των ποιητάρηδων», στον τόμο: *Ιδρύματος Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959* (έκδ.), *Ο Αγώνας της ΕΟΚΑ στην Ελληνική Λογοτεχνία της Κύπρου*, Λευκωσία 2002, σ. 234-236].

33. Βλ. Αθ. Σακελλάριου, *Τα Κυπριακά*, τ. Β', ό.π., σ. 93-94, όπου παρατίθεται με τον τίτλο «Άσμα της Μονής του Κύκκου».

οποίες, όμως, δημοσιεύτηκαν στα νεότερα χρόνια³⁴. Αργότερα, κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, δημοσιεύτηκαν ακόμη τέσσερις παραλλαγές του από τα χωριά Αστρομερίτης, Κάρμι, Κυθρέα και από κοινότητα που δεν κατονομάζεται³⁵, καθώς και πρόσφατα άλλες έξι, ανά μία από τα χωριά Αστρομερίτης, Λάπηθος, Πυργά Αμμοχώστου και Τρεις Ελιές³⁶, και δύο από το Παραλίμνι³⁷.

Από τη γεωγραφική διασπορά των παραλλαγών αυτών στο νησί γίνεται φανερή η ευρεία διάδοση του άσματος, γεγονός που αντικατοπτρίζει και τη φήμη της Αγίας Εικόνας. Για τον λόγο αυτό οι κάτοικοι συνήθιζαν να την επικαλούνται σε διάφορες εκδηλώσεις του καθημερινού τους βίου, όπως στο τραγούδι του ραψίματος του κρεβατιού, για να ενδυναμώσει το νέο ζευγάρι με την ευχή της: «Παναγιά Κυκκώτισσα, με το χρυσό θρονί σου, / στο γέμωσμα του κρεβαδικού να βάλεις την ευχή σου»³⁸. Ακόμη ζητούσαν τη βοήθειά της και σε πολλές άλλες περιπτώσεις, όπως οι γυναίκες που αντιμετώπιζαν πρόβλημα τεκνοποιίας, οι οποίες επισκέπτονταν τη Μονή και τελούσαν σχετική παράκληση ενώπιον της

34. Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, *Δημώδη Κυπριακά Άσματα εξ ανεκδότων συλλογών του 19^{ου} αιώνας*, Λευκωσία 1975, σ. 16-22.

35. Βλ. Θ. Σταυρίδη, «Η Ιερά Μονή Κύκκου στη λαϊκή θρησκευτική ποίηση της Κύπρου», *ό.π.*, σ. 139, όπου γίνεται αναφορά στις ανωτέρω τέσσερις δημοσιεύσεις.

36. Βλ. Θ. Σταυρίδη, «Η Ιερά Μονή Κύκκου στη λαϊκή θρησκευτική ποίηση της Κύπρου», *ό.π.*, σ. 165-176, όπου παρατίθενται οι παραλλαγές από τον Αστρομερίτη, τη Λάπηθο, τα Πυργά Αμμοχώστου και τις Τρεις Ελιές.

37. Βλ. Καλλιόπης Πρωτοπαπά - Κυπριανού Λούη (επιμ.), *Δημοτικά τραγούδια της Κύπρου. Θρησκευτικά - Της Παναγίας*, Λευκωσία 2004, σ. 77-79, 81, όπου παρατίθενται οι δύο παραλλαγές από το Παραλίμνι.

38. Νέαρχου Κληρίδη, *Κυπριακά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Β', Λευκωσία 1968, σ. 44. Επίσης βλ. Γεώργιου Παπαχαλαράμπους, *Κυπριακά Ήθη και Έθιμα*, Λευκωσία 1965, σ. 105.

Αγίας Εικόνας³⁹. Περιβάλλονταν για τον λόγο αυτό τη λεγόμενη ζώνη της Παναγίας, η οποία εθεωρείτο ότι είχε αγιαστεί από τη Χάρη της Εικόνας, έχοντας τη βαθιά πεποίθηση ότι θα μεσίτευε, για να τερματιστεί η στειρότητά τους⁴⁰. Επίσης, τη Μονή επισκέπτονταν και όσες γυναίκες είχαν συχνές αποβολές, όποτε έκαναν κάποιο τάμα, για να τις βοηθήσει η Παναγία, για να «στερεωθούν» και να μπορέσουν να αποκτήσουν παιδιά⁴¹.

Όπως αναφέρεται χαρακτηριστά, η αίγλη της Αγίας Εικόνας ήταν τέτοια, ώστε οι κάτοικοι του νησιού να επιδιώκουν να επισκεφθούν τη Μονή, κατά τη μέρα της πανήγυρης της, τουλάχιστον μία φορά στη ζωή τους. Σύμφωνα δε με την ελληνομαθή Αγγλίδα περιηγήτρια Άγκνες Σμιθ θεωρούσαν ότι με την επίσκεψή τους αυτή γίνονταν χατζήδες, αναφορά που τονίζει την αξία του προσκυνήματος, αφού χατζήδες ονομάζονταν όσοι βαπτίζονταν στον Ιορδάνη ποταμό⁴². Κατά παρόμοιο τρόπο και οι Μικρασιάτες Ορθόδοξοι θεωρούσαν το προσκύνημα στη Μονή Κύκκου απαραίτητο συμπλήρωμα του αντίστοιχου στον Πανάγιο Τάφο, ώστε «το χατζηλίκι τους να είναι τέλειο»⁴³.

Η Γερμανίδα Μάγδα Ρίχτερ, η οποία είχε ζήσει στην Κύπρο μεταξύ των ετών 1894 και 1912, προσθέτει ότι η φήμη αυτή υπήρξε η αιτία, ώστε να πραγματοποιούνται ακόμη και οργανωμένα ταξίδια πιστών. Αρκετοί από αυτούς, όπως σημειώνει, επεδίωκαν την αποθεραπεία τους από κάποια ασθένεια, και ιδίως από τα δερματικά νοσήματα. Γι' αυτό και

39. Γ. Παπαχαραλάμπους, *Κυπριακά Ήθη και Έθιμα*, ό.π., σ. 30. Η πεποίθηση αυτή των Κυπρίων έγινε αντιληπτή και από ξένους περιηγητές, όπως τον R. Hamilton Lang, *Cyprus: Its history, its present resources, and future prospects*, London 1878, σ. 313 [= Κωστή Κοκκινόφτα, «Επισκέπτες και συγγραφείς για τη Μονή Κύκκου (1878-1887)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 10 (2013) 59-60].

40. Ν. Κυριαζή, «Δημώδης Κυπριακή Ιατρική», ό.π., σ. 39.

41. Γ. Παπαχαραλάμπους, *Κυπριακά Ήθη και Έθιμα*, ό.π., σ. 37.

42. Agnes Smith, *Through Cyprus*, London 1887, σ. 187 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Επισκέπτες και συγγραφείς για τη Μονή Κύκκου (1878-1887)», ό.π., σ. 79].

43. Αριστοτέλη Παλαιολόγου, «Η εν Κύπρω Ιερά Μονή Κύκκου. Ιστορική περιγραφή», στον τόμο: Κωνσταντίνου Σκόκου (επιμ.), *Εθνικόν Ημερολόγιον. Χρονογραφικόν, Φιλολογικόν και Γελοιογραφικόν του έτους 1904*, τ. 19ος, Αθήνα 1904, σ. 360· Γ. Παπαχαραλάμπους, «Παραδόσεις διά την Παναγίαν του Κύκκου», ό.π., σ. 46.

το προσκύνημά τους στη Μονή περιλάμβανε επίσης επίσκεψη στο «περίφημο αγίασμα» της Μονής, «την αγιότερη των πηγών», όπως το αποκαλεί, προφανώς αυτό στο «Πυρκί», στα ανατολικά του μοναστηριακού οικοδομήματος⁴⁴.

Το αγίασμα στο «Πυρκί» συνδεόταν επίσης με το έθιμο της ανάρτησης ρακών, σύμφωνα με το οποίο οι ασθενείς, φεύγοντας, «άφηναν πίσω τους την αρρώστεια». Γι' αυτό και εναπέθεταν στους αυτοφυείς βάτους της περιοχής, ή σε παρακείμενη γέρικη τρεμιθιά, λωρίδες από κάποιο ένδυμά τους. Πολλές φορές προσέρχονταν στο αγίασμα και πιστοί, απλώς για να πλυθούν και να πιουν νερό για ευλογία, ή και για να πάρουν μαζί τους και να ραντίσουν τις κατοικίες και τα χωράφια τους, προσδοκώντας εκδίωξη του κακού και καλή καρποφορία. Και στην περίπτωση αυτή οι περισσότεροι συνήθιζαν να αφήνουν στους βάτους το μαντήλι, με το οποίο σκούπισαν το πρόσωπό τους.

Το έθιμο της ανάρτησης ρακών συνηθιζόταν και στους θάμνους στο «Θρονί της Παναγίας», τοποθεσία στην οποία, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, λιτανευόταν η Αγία Εικόνα σε περίοδο ανομβρίας και όπου υπήρχε υπαίθριο εικονοστάσιο. Ακόμη, διαδραματιζόταν και στο «Βρυσί της Παναγίας», όπου, σύμφωνα με την τοπική παράδοση, η Θεοτόκος δίψασε και κτύπησε τον βράχο, από τον οποίο ανέβλυσε νερό. Στην τοποθεσία αυτή βρίσκεται «σχισμένος» βράχος και σε κοντινή απόσταση δέντρο, όπου οι πιστοί αναρτούσαν μαντήλια⁴⁵.

Η φήμη της Αγίας Εικόνας συνέτεινε ακόμη, ώστε να συνδεθεί η Μονή με το έθιμο του «τάματος», το οποίο, συνήθως, εκπληρωνόταν από τους πιστούς με χρηματική εισφορά, ή με την προσφορά λαμπάδας, ή κέρινου ομοιώματος του μέλους του ανθρωπίνου σώματος,

44. Α. Μαραγκού (επιμ.), *Magda Ohnefalsch - Richter: Ελληνικά Ήθη και Έθιμα στην Κύπρο*, ό.π., σ. 162 [= Κ. Κοκκινόφτα, «Περιηγητές και συγγραφείς για τη Μονή Κύκκου (1888-1895)», ό.π., σ. 367]. Επίσης, για τη σύνδεση του αγιάσματος με τη θεραπεία από δερματικά νοσήματα βλ. Α. Πανάρετου, *Η Δενδρολατρεία από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα*, ό.π., σ. 22.

45. Νίκου Μουτσόπουλου, *Τα Τζάτζαλα. Το πανάρχαιο έθιμο της αναρτήσεως ρακών σε δέντρα πλάι σε «αγιάσματα» για την ίαση ασθενειών*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 40. Ειδικότερα για το «Πυρκί» βλ. Α. Πανάρετου, *Η Δενδρολατρεία από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα*, ό.π., σ. 21-23.

που έπασχε, και τα οποία εκποιούνταν, σε μεταγενέστερο χρόνο, υπέρ του μοναστηριακού ταμείου. Πολλές φορές εκδηλωνόταν και με μακρές οδοιπορίες, όπως για παράδειγμα ομάδας Κυπρίων εθελοντών των Βαλκανικών Πολέμων του 1912-13, που με επικεφαλής τον Ξενοφώντα Σαρίκα από τον Κάθικα επισκέφθηκαν τη Μονή, εκπληρώνοντας σχετικό τάμα για την προστασία, που τους παρείχε κατά τη διάρκεια του πολέμου⁴⁶.

Υπήρχαν, επίσης, και περιπτώσεις, που το «τάμα» προνοούσε υπηρεσία στη Μονή, όπως, στα τέλη του 19ου αιώνα, το σχετικό των γονέων του εκ Λαπήθου στρατηγού Ιωάννη Τσαγγαρίδη, οι οποίοι είχαν χάσει τα δύο πρώτα παιδιά τους και τον «έταξαν» στην Παναγία, ώστε, αν επιζούσε, να γίνει μοναχός. Πράγματι ο Τσαγγαρίδης επιβίωσε, ωστόσο η υπόσχεση δεν πραγματοποιήθηκε τελικά και, πιθανότατα, οι γονείς του προσέφεραν, αντί αυτού, κάποιο άλλο «τάμα»⁴⁷.

Μια ακόμη γνωστή περίπτωση, που οι γονείς «έταξαν» το παιδί τους στην Παναγία του Κύκκου για να ζήσει είναι και αυτή κάποιου ονόματι Ιωάννη Δημητρίου από το χωριό Πολιτικό, όπου γεννήθηκε το 1868. Φαίνεται ότι ο νεαρός Ιωάννης αντιμετώπισε, μετά τη γέννησή του, άμεσο πρόβλημα επιβίωσης, οπότε οι γονείς του επικαλέστηκαν τη βοήθεια της Θεοτόκου και «ετάξαν τον εις Κύκκον διά να ζήση». Τελικά το παιδί επιβίωσε και όπως πληροφορούμαστε από επιγραφή σε λιθανάγλυφη πλάκα, που τοποθετήθηκε πάνω από τη θύρα εισόδου πλινθόκτιστης οικίας στο Πολιτικό, άτομο από το στενό οικογενειακό περιβάλλον του επισκέφθηκε, δέκα χρόνια αργότερα, τη Μονή Κύκκου, για να προσφέρει, προφανώς, το σχετικό τάμα στη Θεοτόκο⁴⁸.

46. Δωρίτας Βοσκαρίδου, «Για τον παππού μου Ξενοφώντα Σαρίκα», στον τόμο: Συνδέσμου Μικρασιατών Κύπρου (έκδ.), *Ημερολόγιο 2018*, επιμ. Μόνας Σαββίδου - Θεοδούλου, Λεμεσός 2017, σ. 128.

47. Κώστα Δαφνή, *Ιωάννης Χρ. Τσαγγαρίδης: Το ημερολόγιο ενός στρατηγού*, Αθήνα 1987, σ. 14· Πέτρου Παπαπολυβίου, *Υπόδουλοι Ελευθερωταί Αδελφών Αλυτρώτων*, Λευκωσία 1999, σ. 352-353.

48. Για την επιγραφή στη λιθανάγλυφη πλάκα και το σχετικό ιστορικό του τάματος στην Παναγία του Κύκκου βλ. Στυλιανού Περδίκη, «Έταξά τον εις Κύκκον διά να ζήση...», *Ενατενίσεις* 15 (2011) 181.

Ένα άλλο έθιμο, το οποίο διαδραματιζόταν την ίδια περίοδο στη Μονή, συνήθως τη μέρα της πανήγυρης της, στις 8 Σεπτεμβρίου, και συνδεόταν με υπόσχεση προς την Παναγία, ήταν αυτό του «σκλαβώματος»⁴⁹. Πρόκειται για έθιμο, που έχει τις ρίζες του στον αρχαίο ελληνικό κόσμο και συμπεριλαμβάνεται ανάμεσα σε αυτά, που, ενδεδυμένα με χριστιανικό μανδύα, συνέβαλαν στη διαμόρφωση του νεότερου βίου των Ελλήνων. Αναφέρεται δε, με άλλη βέβαια μορφή, στον βίο του μυθικού ήρωα Ηρακλή, όταν, για να θεραπευτεί από τη μανία που τον κατέβαλε, μετά τον φόνο του Ιφίτου, προστάχθηκε από το Μαντείο «να πωληθεί και να δουλεύσει για τρία χρόνια», δηλαδή να υπηρετήσει ως δούλος. Υποστηρίζεται ακόμη, ότι συνέχεια του εθίμου, κατά τη βυζαντινή περίοδο, ήταν οι «δουλοπάροικοι των εκκλησιών», ενώ καταγράφεται, στα νεότερα χρόνια, και σε πολλές άλλες περιοχές του Ελληνισμού, όπως στη Σηλυβρία της Ανατολικής Θράκης, στην Πρίγκιπο του Βοσπόρου σε χωριά της Κεντρικής Μακεδονίας και αλλού⁵⁰.

Σύμφωνα με το έθιμο, όταν ένα παιδί ασθενούσε, οι οικείοι του το έπαιρναν στη Μονή Κύκκου, ή σε κάποια άλλη Μονή ή εκκλησία, αφιερωμένη σε ονομαστό Άγιο, όπως στη Μονή του Αποστόλου Ανδρέα⁵¹ και στον ναό του Αγίου Κυπριανού στο Μένικο⁵², και εκεί διαλαλούσαν πως «έχουν ένα παιδίν της πούλησης». Μερικοί από τους παρευρισκόμενους, οι οποίοι αντιλαμβάνονταν τι συνέβαινε, πλειοδοτούσαν, και το παιδί παρεδίδετο τελικά, έναντι

49. Γ. Παπαχαραλάμπους, *Κυπριακά Ήθη και Έθιμα*, ό.π., σ. 227.

50. Βλ. Δημήτριου Οικονομίδη, «Σκλάβωμα», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 11ος, Αθήνα 1967, σ. 229-230, όπου και βιβλιογραφία. Επίσης, για το έθιμο αυτό, όπως διαδραματιζόταν στον ευρύτερο Ελληνισμό, βλ. Νικόλαου Πολίτη, *Παροιμίες*, τ. Γ', Αθήνα 1901, σ. 490-492· Στίλπωνος Κυριακίδου, «Το σκλάβωμα», *Λαογραφία* 13 (1950-1951) 350-360· Μιχάλη Μερακλή, *Ελληνική Λαογραφία. Ήθη και Έθιμα*, Αθήνα 31986, σ. 27-28.

51. Βλ. Ανδρέα Γεωργιάδη, «Η Ιατρική και η Λαϊκή Ιατρική στην Καρπασία επί Οθωμανοκρατίας και Αγγλοκρατίας», στον τόμο: Παναγιώτη Παπαγεωργίου (επιμ.), *Καρπασία. Πρακτικά Α' Επιστημονικού Συνεδρίου*, Λεμεσός 2010, σ. 227, όπου αναφέρεται ότι στον Απόστολο Ανδρέα «σκλαβώνονταν» ασθενείς, που συνήθως έπασχαν από «λάωμαν» ή «σεληνιασμό», όπως αποκαλείτο στα κυπριακά χωριά η επιληψία.

52. Βλ. Ν. Κυριαζή, «Δημώδης Κυπριακή Ιατρική», ό.π., σ. 26, όπου αναφέρεται ότι στον ναό του Αγίου Κυπριανού «σκλαβώνονταν», συνήθως, όσοι έπασχαν από ημικρανίες.

ασήμαντου ποσού χρημάτων, στον τελευταίο πλειοδότη. Η εικονική αυτή πώληση είχε την έννοια της διάρρηξης των δεσμών του παιδιού με την οικογένειά του, στην οποία βίωνε τα προβλήματα που αντιμετώπιζε, και τη μεταβίβασή του σε κάποια άλλη, έτσι ώστε, απαλλαγμένο από το παρελθόν, να μπορέσει να κερδίσει τη μάχη της ζωής. Σύμφωνα δε με τη λαϊκή αντίληψη, το παιδί επωλείτο, επειδή «δεν συμφωνούσαν τα στοισειά του σπιδκιού», για την παραμονή του στο οικογενειακό περιβάλλον.

Ακολούθως εισέρχονταν στον ναό, όπου «σκλάβωναν» το παιδί, δηλαδή έθεταν στον λαιμό του ένα αργυρό ή χάλκινο κρίκο, που φυλασσόταν στο ιερό, το «κουλλούριν», όπως το αποκαλούσαν, και το αφιέρωναν, για να δουλέψει για κάποιο χρονικό διάστημα, ή για όλη του τη ζωή, ως υπηρέτης ή μοναχός, στη Μονή. Στη συνέχεια, αφού έβγαζε το «κουλλούριν», το παιδί επανερχόταν στο σπίτι και σε μεταγενέστερο χρόνο επισκεπτόταν τη Μονή, για να «ξεσκλαβωθεί». Εκεί, είτε παρέμενε εργαζόμενο, για το χρονικό διάστημα, που είχε υποσχεθεί, είτε προσέφερε κάποιο ανάθημα, όπως χρήματα, ζώο ή κτήμα, είτε ένα μαγειρικό σκεύος, «το οποίο να δουλεύει στη θέση του σκλάβου». Ακολούθως εισερχόταν στον ναό, όπου ο ιερέας έθετε ξανά στον λαιμό του τον κρίκο και του διάβαζε σχετική ευχή, για να «ξεσκλαβωθεί», οπότε και τον αφαιρούσε τελειωτικά.

Ας σημειωθεί ότι στην περίπτωση, που το παιδί παρέμενε στη Μονή, καθόλο το διάστημα της υπόσχεσής του έφερε το «κουλλούριν» στον λαιμό, ένδειξη της αμεσότητας της σύνδεσής του με τη Θεοτόκο. Αναφέρεται ακόμη, ότι μερικές φορές το «κουλλούριν» τοποθετείτο στον καρπό του χεριού, αφαιρείτο δε μόνο, όταν ο ιερέας διάβαζε την ευχή για το «ξεσκλάβωμα», οπότε προσέφερε κάποιο ανάθημα, συνήθως καμωμένο από κερί ή ασήμι, που ανηρτάτο μπροστά από την Αγία Εικόνα⁵³.

Το έθιμο του «σκλαβώματος» στη Μονή Κύκκου αναφέρεται από τα μέσα του 18ου αιώνα από τον Σχολάρχη της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας (1742-1761) και μετέπειτα Πατριάρχη Ιεροσολύμων (1766-1770) Εφραίμ τον Αθηναίο στην ιστορία της, που εξέδωσε

53. Για το έθιμο του «σκλαβώματος» στην Κύπρο βλ. Νεοκλή Κυριαζή, «Δεισιδαιμονία και προλήψεις», *Κυπριακά Χρονικά* 4 (1926) 46-48· Γεώργιου Παπαχαλαράμπους, «Επιβιώσεις Αρχαίων Εθίμων εν Κύπρω. Το Σκλάβωμα», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου - Μενέλαου Χριστοδούλου (επιμ.), *Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ-2', Λευκωσία 1973, σ. 265-269.

στη Βενετία, το 1751. Όπως σημειώνει, μάρτυρες των πολλών θαυμάτων της Θεοτόκου στη Μονή ήταν οι ασθενείς, που γίνονταν «σκλάβοι» και εξαγοράζονταν στη συνέχεια με μικρή χρηματική εισφορά. Προσθέτει ακόμη, ότι ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν και ο πνευματικός του υιός Αργύρης από την Καστοριά, ο οποίος είχε προσβληθεί από κάποια ασθένεια και κινδύνευε η ζωή του. Επισκέφθηκε τότε τη Μονή, όπου «σκλαβώθηκε» στη Θεότοκο και περιφερόταν στους χώρους της, έχοντας στον λαιμό το «κουλλούριον», οπότε θεραπεύτηκε θαυματουργικά, εξαιτίας της θερμής του πίστης⁵⁴. Επίσης, αναφορά στο έθιμο γίνεται και στο «Άσμα των πνιγέντων προσκυνητών», για το οποίο έγινε λόγος προηγουμένως και όπου οι κινδυνεύοντες ταξιδιώτες υπόσχονται στην Παναγία του Κύκκου να τους σώσει και αυτοί θα δουλέψουν για δύο χρόνια αμισθί στη Χάρη της.

Είναι αξιοσημείωτο ότι το έθιμο «του σκλαβώματος» αποτυπώθηκε στο θρησκευτικό χαρακτικό με θέμα την Αγία Εικόνα, που ζωγράφισε ο Θεσσαλονικέας αγιογράφος Μιχαήλ του Αποστόλη, το 1776, και τυπώθηκε στη Βενετία δύο χρόνια αργότερα, με επιστασία του Αρχιμανδρίτη Κυπριανού. Στο χαρακτικό αυτό, περιμετρικά της Αγίας Εικόνας, που παριστάνεται σε πλαίσιο, εικονίζονται 14 λεπτομερείς αφηγηματικές σκηνές από την ιστορία και τα θαύματά της, καθώς και στο κάτω μέρος ξεχωριστή πανοραμική άποψη του μοναστηριακού συγκροτήματος. Στη σχετική σκηνή απεικονίζεται ιερέας να διαβάζει ευχή σε γονυπετή γυναίκα, η οποία προφανώς ήταν «σκλαβωμένη», ενώ πιστοί παρακολουθούν την τελετή και συμπροσεύχονται. Επίσης, σε επιγραφή στο άνω μέρος της σκηνής αναφέρεται ότι σε αυτήν παριστάνονται τα σχετικά με «το Κουλλούριον, δι' ου οι υποσχεθέντες σκλάβοι ελευθερούνται εκ διαφόρων Παθών, διά της αυτών Πίστεως»⁵⁵. Αργότερα η ανωτέρω παράσταση περιελήφθη στις εμπλουτισμένες επανεκδόσεις της ιστορίας της Μονής Κύκκου, των ετών 1782, 1817 και 1819, όπου διακρίνεται ευκρινώς και το «κουλλούριον», που

54. Εφραίμ Αθηναίου, *Η περιγραφή* (1751), ό.π., σ. 55.

55. Στυλιανού Περδίκη, «Η Περιγραφή της Ιεράς Μονής Κύκκου σε μια χαλκογραφία του 1778», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 1 (1990) 44-45. Ένα επιζωγραφισμένο χαρακτικό του 1788 εκτίθενται σήμερα στο Μουσείο της Μονής Κύκκου.

φορούσαν οι λεγόμενοι «σκλάβοι», το οποίο είναι ζωγραφισμένο στην άνω αριστερή γωνία της Αγίας Εικόνας, που βρίσκεται πίσω από τον ιερέα⁵⁶.

Σύμφωνα με τον καταγόμενο από το Συριανοχώρι, μετέπειτα εκπαιδευτικό και διευθυντή του Γυμνασίου Αρρένων Κύκκου Χριστάκη Χαραλάμπους, οι νέοι που «σκλαβώνονταν» στη Μονή αποκαλούντο «παιδιά της Παναγίας». Με το όνομα δε αυτό τον είχε συστήσει, στα μέσα της δεκαετίας του 1920, ο τότε Ηγούμενος Κλεόπας (1911-1937) στον κυπριακής καταγωγής καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Σίμο Μενάρδο. Ο Χαραλάμπους αναφέρει, ότι είχε γεννηθεί ασθενικός και υπέφερε από συνεχείς σπασμούς, με αποτέλεσμα οι θεράποντες γιατροί να θεωρήσουν, ότι το πρόβλημα, που αντιμετώπιζε, ήταν ανίατο. Οι γονείς του, όμως, εναπέθεσαν τις ελπίδες τους στην Παναγία του Κύκκου, και τον «σκλάβωσαν» σε μικρή ηλικία σε αυτή. Σύμφωνα με τα γραφόμενά του, «η Δέσποινα της ψυχής του» τον θεράπευσε και για τον λόγο αυτό, μόλις ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές, μετέβη, για να εκπληρώσει το τάμα του στη Μονή, όπου θα παρέμενε υπηρετώντας, για ένα περίπου χρόνο. Τελικά, όμως, έγινε ειδική διευθέτηση, μεταξύ των γονέων του, των γερόντων της Μονής και του Μενάρδου, για την οποία ο ίδιος δεν γνώριζε λεπτομέρειες, και, για να μη χάσει χρόνο από τις επικείμενες σπουδές του, «ξεσκλαβώθηκε», ύστερα από ειδική τελετή, κατά την οποία ο Κλεόπας διάβασε σχετική ευχή, ενώπιον της Αγίας Εικόνας⁵⁷.

Το έθιμο αυτό ατόνισε σταδιακά στα νεότερα χρόνια, οπότε αντικατεστάθη από το σχετικό του τάματος, σύμφωνα με το οποίο ο πιστός ζητούσε από την Παναγία να τον βοηθήσει στις δοκιμασίες του και σε αντιστάθμισμα υποσχόταν να πραγματοποιήσει μία προσφορά στη Χάρη της. Αυτή ήταν συνήθως, είτε λαμπάδα, είτε κέρινο ή ασημένιο ομοίωμα του πονεμένου μέλους του ανθρωπίνου σώματος, στην περίπτωση που ασθενούσε σωματικά.

56. Βλ. Εφραίμ Αθηναίου, *Η περιγραφή* (1782, 1817, 1819), όπου το σχετικό χαρακτηριστικό βρίσκεται μεταξύ των σελ. 38-39, 56-57 και 42-43, αντιστοίχως. Το χαρακτηριστικό περιελήφη επίσης σε διάφορες μεταγενέστερες εκδόσεις για την ιστορία της Μονής, όπως αυτές των Ηγουμένου Χρυσοστόμου, *Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου*, ό.π., σ. 71· Σβιτλάνα Πομπεντίμσκα, *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Κύκκου*, Λευκωσία 2006, σ. 18.

57. Χριστάκη Χαραλάμπους, «Ο καθηγητής Σίμος Μενάρδος», *Πνευματική Κύπρος* 112 (1970) 98.

Ωστόσο, κατά καιρούς πιστοί ζητούσαν, μέχρι τουλάχιστον το έτος 1993⁵⁸, να «σκλαβωθούν» τα ασθενούντα παιδιά τους, για να βοηθήσει η Θεοτόκος για τη θεραπεία τους. Στις μέρες μας μοναδική μαρτυρία από το έθιμο απέμειναν τα «κουλλούρια», που άλλα εκτίθενται στο Μουσείο της Μονής και άλλα φυλάσσονται στο σκευοφυλάκιό της και υπενθυμίζουν τη λαϊκή ευσέβεια και τη βαθιά πίστη για τις θαυματουργικές ιδιότητες της Παναγίας του Κύκκου⁵⁹.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η αγάπη και ο σεβασμός προς την Αγία Εικόνα παρεκίνησε τις Αδελφότητες των ξενιτεμένων Κυπρίων της Αιγύπτου, της Σμύρνης, του Πίτσμπουργκ των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής και της Νοτίου Αφρικής, που ιδρύθηκαν το 1873, το 1898, στις αρχές του 20ού αιώνα και το 1934 αντιστοίχως, να την ανακηρύξουν προστάτιδά τους και να γιορτάζουν την 8η Σεπτεμβρίου, ημέρα που πανηγυρίζει η Μονή, με λαμπρές εκδηλώσεις⁶⁰. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει κατά τον καλύτερο τρόπο τον μεγάλο σεβασμό των κατοίκων του νησιού προς την Παναγία του Κύκκου και την πίστη τους για τη συνεχή προστασία, που παρέχει στη ζωή τους.

Δημοσιεύτηκε στην *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Κύκκου* 13 (2022) 489-504.

58. Το έτος αυτό ο εκκλησιάρχης Ευγένιος (†2012) «σκλάβωσε», για μερικές ημέρες, κάποιο παιδί, που φιλοξενήθηκε με τους γονείς του στη Μονή. (Μαρτυρία Αρχιμανδρίτη Εφραίμ Κυκκώτη, Δεκέμβριος 2012).

59. Για το έθιμο του σκλαβώματος στη Μονή Κύκκου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Το έθιμο του "Σκλαβώματος" στη Μονή Κύκκου», *Ενατενίσεις* 21 (2013) 86-91.

60. Βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1911-1931)*, Λευκωσία 2017, σ. 61-62, όπου και βιβλιογραφία.